

FÁBIÁN MIKLÓS

# A MÁRAMAROS-UGOCSAI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE POLITIKAI JELLEGE 1848-1918 KÖZÖTT

Írásomban a Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye úgynevezett politikai jellegével kívánok foglalkozni. Ezen belül bemutatásra kerül a politikai protestantizmus hatása az egyházmegyében, az állam és egyház viszonya, az ún. magyar egyház, valamint egyes gyülekezetek világi pozíciót betöltő patrónusainak szerepe. Az egyházmegye politikai jellege elsősorban a világi vezetők református egyházban történt szerepvállalásában nyilvánult meg, amely fontos kérdéseket vet fel az állam-egyház viszonyában a történelmi Magyarország e centrumtól távol eső, soknemzetiségű vidékén.

A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegyét a generális konvent 1821-ben hozta létre az ugocsei, máramarosi egyházak és 9 beregi gyülekezet összevonásával. Két segédgondnok választására is engedélyt kapott, hogy az egyik Ugocsa, a másik pedig Máramaros vármegye gyülekezetei fölött álljon. Ekkor az egyházmegye 35 gyülekezetet foglalt magába. Ez a szám a XIX. század végére 30-ra csökkent, majd az első világháborúig újra 32-re emelkedett. Jelenlegi állapotát tekintve is két – egymástól az ukrán-román államhatár által elválasztva – részből áll: 9 egyháza Romániában, a nagybányai egyházmegyében található, a többi a mai Kárpátalján, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Máramaros-Ugocsei Egyházmegyéjéhez tartozik.

A politikai protestantizmus Kovács Kálmán Árpád szerint egy olyan egyházpolitikai indíttatású eszmerendszer, amelynek célja, hogy világi ideológiai által megosztott reformátusok egyházas érdekből fontos kultur- és társadalompolitikai kérdésekben egységesen lépjenek fel<sup>1</sup>. Magát a politikai protestantizmus kifejezést először John Duncan alkalmazta először 1842-ben – utalva arra a jelenségre, amely során a protestánsok, a Máramaros-Ugocsei

<sup>1</sup> Kovács Kálmán Árpád: *A politikai protestantizmus mint interakció a századfordulón.* // Egyháztörténeti Szemle XVII/4. 2016.

Egyházmegye esetében a reformátusok között szokás volt helyi, területi, vagy országos hivatalokra is alkalmasnak tekintett, magasabb társadalmi állású személyeket egyházi vezető funkciókba választani. Ennek a korban nemcsak társadalmi és politikai, de legalább annyira praktikus és anyagi okai is voltak. A gyülekezetek többségét csak az egyházmegyénél illetve meg az alanyi jogú képviselet. A fent nevezett személyek pedig megengedhették maguknak az egyházi úti pénzek és napidíjak mellőzését. Ezt a jelenséget erősítette az a tény is, hogy a reformátusok a tárgyalt időszakban a lakosság körében betöltött számarányukhoz viszonyítva felül voltak reprezentálva az országos és a helyi vezetésben egyaránt. A dualizmus időszakában, az országgyűlésben ezek a felekezeti arányok meglehetősen stabilnak bizonyultak, azaz a protestánsok felülreprezentáltsága az egész korszakban jelen volt. A reformátusok képvisellete a parlamentben az országos arányukhoz viszonyítva az 1875 és 1892 közötti országgyűlési időszakban 44,5 %-kal volt nagyobb, míg az 1892 és 1910 közötti időszakban 43,1 %-kal. A római katolikusok aránya ebben az időszakban 21,9 illetve 18,9 %-kal volt nagyobb. Ebből következik, hogy az protestánsok felülreprezentáltsága nem csupán a római katolikusok, hanem sokkal inkább az ortodoxok, görög katolikusok és izraeliták rovására történt<sup>2</sup>. Ennek egyik fő okaként említhetjük a képviselők nemzetiségi viszonyait, vagyis azt, hogy a képviselők többsége magyar nemzetiségű volt. Ennek tudatában nem meglepő az a tény, hogy a görög katolikus ruszinok illetve az ortodox románok aránya az országgyűlésben 93,13 illetve 81,4 %-kal volt alacsonyabb az 1875 és 1892-es parlamenti időszakban a lakosságban betöltött részarányukhoz képest. Ezek az arányok jellemezték Máramaros és Ugocsa vármegyéket is, hiszen itt a lakosság nagyobb részét a ruszinok, illetve a románok (főleg Máramarosban) tették ki. E két, kevésbé polgárosult, a hagyományos életformát jobban őrző nemzetiség értelmiségi rétegét gyakorlatilag csak a görög katolikus, illetve román ortodox papság jelentette, ezáltal a helyi közigazgatásban nem töltöttek be pozíciót. Országos szinten az iskolázottság tekintetében a legelmaradottabb nemzetiségek voltak. Az 1897-es kimutatás alapján a két vármegye az iskolázottság tekintetében a legelmaradottabbak közé tartozott. Ugocsában 59,64 %, míg Máramarosban 42,48 % volt az iskolázottak aránya, míg a legjobban iskolázott Vas megye 96,49 %-os aránnyal rendelkezett<sup>3</sup>. 1900-ban Ugocsa vármegye lakosságának 42 % -a magyar

<sup>2</sup> Pap József: *Vallás és politikum a dualizmus korában. A felekezeti kérdés és népképviselét az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországn.* Eszterházy Károly Egyetem. Eger.2007.

<sup>3</sup> *Vallás- és közoktatástügyi miniszter jelentése a közoktatás állapotáról, az 1897-es évről.* // Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1898. 16. sz.

anyanyelvű, 1910-ben ez a szám 46 %. Máramarosban 13 % és 14 %<sup>4</sup>. Ezeket a tényezőket figyelembe véve feltételezhető, hogy a reformátusok aránya itt is magasabb volt a közigazgatásban a lakosságban betöltött arányukhoz képest.

A Máramaros-Ugocsai egyházmegye vezetésében, valamint a gyülekezetek tanácsaiban főleg országgyűlési képviselők, alispánok, szolgabírók, polgármesterek képviseltették magukat. Ezek a személyek általában a vármegye egykori kismemesi és nemesi családjaiból kerültek ki, és generációkon keresztül képviseltették magukat, mind a világi, mind pedig az egyházi vezetésben.

Ezek közé a családok közé tartozott a Halmiban megtelepülő erdélyi Szentpáli, a huszti gyökerekkel rendelkező Nagyidai, a viski, majd nagyszülősi Lator, a máramarosszigeti Várad család, valamint a szintén huszti kötődésű György család is. Fontos szerepet töltöttek be a régióban a Szőlősvérgárdó környékén birtokkal rendelkező Horthyak, a nagyenyedi Egryek és a dolhai uradalommal bíró gróf Telekiek is. Ily módon az egyházmegye és a gyülekezetek egyháztanácsaiban a társadalom felsőbb rétegei voltak reprezentálva, annak ellenére is, hogy az egyházi tanácsok nem rendi alapon szerveződtek. Ezt alátámasztja az egyházmegye 1848. június 15-én Tiszapéterfalván tartott közgyűlésen elfogadott határozat, amely kimondta, hogy jogokat kell adni a népnek abból a célból, hogy „rokonszenvet érezzenek a közérdekhez”<sup>5</sup>.

Változást e téren még az ugocsai ún. parasztpresbitériumok<sup>6</sup> összetételében sem láthatunk, amelyekben a nagyobb földdel, kismemesi vagy nemesi felmenőkkel rendelkezők alkották az egyháztanácsot. Ez elsősorban annak tudható be, hogy az úrbériség csak ebben az évben lett felszámolva. Másodsorban a keleti vármegyék elmaradottsága és kevésbé polgárosult jellege miatt továbbra is az egykori kismemesi és nemesi családok leszármazottai voltak többségben az egyházi tanácsokban. A gyülekezetek patrónusai rendszerint ilyen nemesi ősökkel rendelkező földbirtokosok voltak.

A fentebb felsorolt családok közül az Udvarhelyszék megyei Homoródszentpálról származó, Ugocsában 1791-ben megtelepülő Szentpály családból László (1796–1861) és fia, István (1839–1926) is tisztséget vállalt mind az egyházmegye, mind pedig a vármegyék vezetésében<sup>7</sup>. A Nagyidaiai ugocsai történetének

<sup>4</sup> Dr. Kepecs József: *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941)*. Központi Statisztikai Hivatal Bp. 2000

<sup>5</sup> KRL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszapéterfalván tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1848.

<sup>6</sup> Tagjai földművesek, aratási és cséplési időszakban nem tartottak gyűléseket.

<sup>7</sup> Kis Bálint: *A Homoród Szentpáli Szentpáli család*. // Turul. 1892. 4. kötet. Hozzáférés helye:

kezdetre az 1700-as évek első felére tehető, amikor István, Máramaros és Ugocsa vármegyék táblabírája Husztról Verbőcre költözött, miután feleségül vette a Werbőczy család egyik leányági örökösét, Márton Klárát<sup>8</sup>. Unokájuk Ferenc (1818–1893) a verbőci gyülekezet gondnoka, egyházmegyei gondnok, vármegyei főügyész. Ferenc fia, ifj. Nagyiday Ferenc (1871–1947) a tiszakeresztúri gyülekezet gondnoki és az egyházmegye tanácsbírói tisztét töltötte be. A csehszlovák uralom alatt a Ruszinszki Óslakosok Autonóm Pártjának listáján indult a csehszlovák parlamenti választásokon. A viski gyökerű Lator családból Lator Imre református lelkész volt Ugocsában Tekeházán és Gödényházán. Fia, Gábor (1824–1869) a szőlősvégardói gyülekezet patrónusa, egyházmegyei gondnok, Ugocsa vármegye alispánja<sup>9</sup>. A nagybányai Horthy család bereg-szatmári ágának Ugocsában megtelepült tagjai közül a Nagyszőlős környékén jelentős birtokkal rendelkező Horthy Vilmos (1842–1921) Ugocsa vármegye közigazgatási bizottságának tagja, valamint a szőlősvégardói református egyházközség gondnoka, illetve a nagyszőlősi református egyházközség presbitere a tárgyaló időszakban. Az alábbi táblázatban, a református egyházban szerepet vállaló magasabb társadalmi állású személyek közül tekinthetünk meg néhányat:

Név	Egyházi tisztsége	Hivatali ideje	Világi tisztsége	Hivatali ideje
Egry János	Egyházmegyei tanácsnok	1845– ?	Ugocsa vármegye alispánja	1841–1849
Szentpály László	Egyházmegyei gondnok	1843–1849	Máramaros vármegye főispáni helytartója	? – 1843, 1849– ?
Egry Károly	Egyházmegyei tanácsbíró	1868–1880	Ugocsa vármegye alispánja	1870–1877
Lator Gábor	Egyházmegyei jegyző, a nagyszőlősi gyülekezet gondnoka	1860–1869, 1852–1861	Ugocsa vármegye alispánja	1860–1869

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1892-6827/1892-4-6E8F/a-homorod-szentpali-szentpali-csalad-6FE2/> Utolsó letöltés: 2020-07-13.

<sup>8</sup> Dr. Komáromy András: *A Nagy Idai család leszármazása*. // Turul. 1889. 3. kötet. Hozzáférés helye: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1889-5080/1889-3-54A3/a-nagy-idai-csalad-leszarmazasa-54C1/> Utolsó letöltés: 2020-07-13.

<sup>9</sup> Józán Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharaiiban*. // Kárpátalja hetilap. – 2005. – 217. sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2005/03/11/nagy-idai-csalad-szabadsag-harcok-viharaiban> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

Szentpály István	Egyházmegyei tanácsbíró	1882–1911	Ugocsa vármegye alispánja	1877–1895
Várady Gábor	Egyházmegyei gondnok	1872 – 1894	Országgyűlési képviselő	1865–1887
Szöllősy Antal	Egyházmegyei gondnok	1894–1900	Királyi tanácsos, Máramarossziget polgármestere	?- 1913-?
György Endre	Egyházmegyei gondnok	1900–1918	Országgyűlési képviselő, földművelésügyi miniszter	1878–1881, 1884–1890, 1905.06.18.–1905.10.18
Nagyidai Ferenc	Egyházmegyei tanácsbíró	1871–1885	Ugocsa vármegye tiszti főügyésze	? – 1848
Kovássy Ákos	Egyházmegyei tanácsbíró	1914–1918	Máramarosszigeti függetlenségi és 48-as párt elnöke	1909–?
Horváth Menyhért	Egyházmegyei tanácsbíró, Huszti egyházközség gondnoka	1880–1890	Huszt polgármestere, Magyar kir. járásbíró	1851–1860, 1875–1890
Szegedy Gyula	Egyházmegyei tanácsbíró	1905–1918?	Ügyvéd, kamaraelnök	
Horthy Vilmos	Szólósvégardói gyülekezet gondnoka		Ugocsa vármegye közgyűlési tagja	
Fóris István	Egyházmegyei tanácsbíró, Tiszabökényi egyház főgondnoka.	1882–1900	Ugocsa vármegye főjegyzője, majd főtáblabírója	
Erdő Imre	Egyházmegyei tanácsbíró	1893–1902	Técső város főügyésze	1881–1902
gróf Teleki Gyula	Egyházmegyei tanácsbíró	1903–?	Országgyűlési képviselő	1901–1905

Az állam és egyház viszonya az egyházmegyében az országos állapotokhoz hasonlóan alakult. Ugyan a rendi ellenzékiesség és a protestantizmus jelentősen kapcsolódott egymáshoz, a kiegyezést követően azonban a politika és vallás viszonya átalakult. A protestantizmus folyamatosan veszítette el a korábbi ellenzéki szerepét. Az ellenzéki és udvarpárti rendi politika tehát már ekkor

sem volt megfélemlíthető a katolikus-protestáns szembenálláson alapuló viszonyrendszernek. Ezt bizonyítja a fentebb már leírt felülreprezentáltság mind a törvényhozásban, mind pedig a helyi közigazgatásban.

A korszak forradalmat követő kezdeti ellenzéki szerepét jól mutatja, hogy az egyházmegye vezetésében több, korábban a forradalomban helyi és országos szinten is nagy szerepet játszó személy nevét találhatjuk meg. A már fentebb említett verbőci Nagyidai Ferenc (1818–1893) egyházmegyei világi tanácsbíró 1848. október 7-én összeállította Ugocsában a 7. nemzetőrszázadot a salánki, feketepataki és verbőci nemzetőrökből. A szabadságharcot a pataki és verbőci nemzetőrök főhadnagyaként harcolta végig<sup>10</sup>. A tiszabökényi Fóris István (1820–1902), 18 éven át volt az egyházmegye tanácsbírája. A szabadságharc idején, a délvidéki harcokban szerzett érdemeiért Kossuthtól hadnagyi rangot kapott. Hazatérését követően másfél évig bujdosnia kellett<sup>11</sup>. Várady Gábor (1820–1906) egyházmegyei gondnok (1872–1894) a forradalom kitörésekor Máramarosszigeten szervezte meg a nemzetőrséget. Századossá választották, majd megszervezte a Máramaros megyei honvédszázadokat.<sup>12</sup> Lator Gábor (1820–1869), egyházmegyei jegyző, a nagyszőlősi gyülekezet gondnoka, a szabadságharc idején az erdélyi csapatokban harcolt<sup>13</sup>. Ladányi Pál (1825–1894) fertőszalmási, gárdonyi majd viski lelkész, egyházmegyei tanácsbíró Nagy Sándor József csapatával 13 ütközetben vett részt, ott volt Budavár ostrománál<sup>14</sup>.

Láthatjuk tehát, hogy a vizsgált egyházmegye vezetésében a protestáns ellenzékiesség ugoccai és máramarosi képviselői fontos szerepet tölthettek be a kiegyezést megelőző időszakban (egyesekek esetében a dualizmus éveiben is). A fővárostól, ezáltal központi hatalomtól való távolság miatt feltételezhető az, hogy itt a keleti végeken még a megtorlások időszakában is szabadabban működhetett a református egyház. Ugyanakkor az egyházmegyei gyűléseket a megtorlás időszakában itt sem merték megtartani kormánybiztosi jelenlét nélkül. A szabadságharc leverését követő protestánsellenes lépések tetőpontját

<sup>10</sup> Józán Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharában*. // Kárpátalja hetilap. – 2005. – 217. sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2005/03/11/nagy-idai-csalad-szabadsagharok-viharaiban> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

<sup>11</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1903.

<sup>12</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1907.

<sup>13</sup> Józán Lajos: *48/49-es honvédtisztjeink a családörtörténet tükrében*. // Kárpátalja hetilap. – 2009. – 426 sz. // Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2009/03/13/4849-es-honvedtiszteink-csaladortorten-tukreben> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

<sup>14</sup> Uo.

az 1859-ben kiadott császári pátens jelentette, amely végső csapást mért a protestáns egyházi és iskolai önkormányzatra. A Máramaros-Ugocsa egyházmegye még ez év őszén Huszton tiltakozó közgyűlést tartott. A megtorlás és a pátens miatt zűrzavaros helyzetet követően az 1860-ban Nagyszőlősen tartott egyházmegyei gyűlésen hivatalába beiktatott ifj. gróf széki Teleki Sándor gondnok beszédében kifejtette, hogy az egyháznak sohasem szabad engednie autonóm jellegéből. Lator Gábor egyházmegyei főjegyző örvendetesnek nevezte, hogy 8 hónapnyi hányattatás után megindult a protestáns autonóm élet<sup>15</sup>.

A 1867-es kiegyezés, s majd a századvégi egyházügyi törvények eredményeként a protestáns egyházaknak már nem volt érdekük az ellenzéki, kuruc szerep fenntartása. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez alatt az ellenzéki szerep alatt a Habsburg udvarral szembeni ellenzékiiséget értem, nem pedig a kormánnyal szembenit. Ezt azért érdemes kiemelni, mivel az 1878 és 1910 között megtartott választásokon a protestáns többségű lakossággal rendelkező választókerületek többsége ellenzéki pártokat támogattak<sup>16</sup>.

Véleményem szerint Máramaros-Ugocsában az állam-egyház kapcsolatban a kiegyezést követő vallásügyi törvények elfogadása mellett fontos szerepet játszott az, hogy valamilyen szinten függtek egymástól. A református egyház számára, elsősorban a rendkívül szegény ugocsai gyülekezetek miatt az államsegély különösen fontos szerepet játszott az egyházmegye életében. Ez a függés a század végére csak erősödött, hiszen az addig a lelkészek jövedelmének alapját képező gabona ára csökkent, az országba érkező orosz és amerikai gabonaimport miatt<sup>17</sup>. 1862-ben Nagyszőlősen tartott egyházmegyei közgyűlés határozatot hozott a lelkészi fizetés 500, a tanítói pedig 300 forintra emeléséről<sup>18</sup>. 1883-ban azonban még 8 ugocsai gyülekezetnek nem érte el a 400 forintot sem a lelkészi fizetése<sup>19</sup>.

Tekintettel arra, hogy ezekben az etnikailag és vallásilag is vegyes összetételű vármegyékben sok helyen a református egyház egyet jelentett a magyar nemzettel, az államnak érdekében állt szorosán együttműködni a református egyházzal. A missziói ébredést követően az egyházmegye egyre

<sup>15</sup> TtREL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1859.

<sup>16</sup> Pap József: *Vallás és politikum a dualizmus korában. A felekezeti kérdés és népképviselő az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországon.*

<sup>17</sup> Gergely András szerk.: *Magyarország története a 19. században.* Osiris kiadó, Budapest. 2005.

<sup>18</sup> TtREL: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1860.

<sup>19</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1883.

nagyobb figyelmet fordított a szórvány területeken élő híveikre, számukra magyar nyelvű oktatást szervezett. Az állammal való szoros kapcsolatot alátámasztja a vegyes lakosságú falvakban a református iskolák átengedése előbb községi, majd állami kézbe.

Az állam-egyház kapcsolatában fontos szerepet játszott Várady Gábor, máramarosszigeti ügyvéd, országgyűlési képviselő, egyházmegyei gondnok. 1871-ben Tiszaújlakon elhangzott gondnoki beiktatása kapcsán mondott beszédében kiemelte, hogy az autonómia a polgári és egyházi szabadság legnagyobb tényezője, amelyet az egyház szabadelvű fejlődése biztosíthat<sup>20</sup>. Várady 1861 és 1875 között az országgyűlés ellenzéki képviselője volt, 1861-ben a Határozati Párt, 1865 és 1875 között pedig a Balközép Párt képviselője. 1875-től 1884-ig a kormányzó Szabadelvű Párt színeiben jutott be a törvényhozásba<sup>21</sup>. Politikai pályája jól jellemzi a református egyháznak az államhoz való viszonyulását ezekben az években. Ellenzéki képviselőként még beszédeiben az egyházi autonómia fontosságát, a protestáns egyház szabadságát emelte ki, gondnoksága második felében az állammal való együttműködés fontosságát hangsúlyozta, valamint az egyház szabadelvű fejlődésének fontosságát emelte ki. 1881-ben, az országos egyház megalakulására reagálva kifejtette, hogy az Őfelsége által szentesített debreceni törvények létrejötte köztörvényi értékkel bíró közös jogi alapra helyezte, és ezzel megalapította az országos egyházat. Ugyanakkor nehezményezte, hogy a zsinati törvényjavaslatnak a köznevelési és közoktatási része nem lett szentesítve, de meg volt arról győződve, hogy ez már csak rövid idő kérdése<sup>22</sup>. Szerencsésnek nevezte ezt a korszakot, amikor az egyház kettős irányú törekvése (népoktatás és vallás iránti kegyeletes ragaszkodás) az állami törvényhozás által következetesen támogatott, és öröndetesnek tartotta a református egyház főrendházi képviseletét<sup>23</sup>. 1890-ben a Debrecenben tartott hadgyakorlaton, amelyen a király is részt vett, Máramaros-Ugocea egyházmegyét Várady Gábor gondnok és Szikszay Antal lelkész képviselte. Beszámolójában a gondnok kiemelte, hogy az uralkodó a hozzá

<sup>20</sup> *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1871. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok.

<sup>21</sup> *Magyar életrajzi lexikon*. Itt: Arcanum. Hozzáférés helye: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/varady-gabor-784FE/> Utolsó letöltés: 2020-07-14.

<sup>22</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1882.

<sup>23</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocea Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1883.

küldött válaszában a protestáns egyház iránti rokonszenvének és „atyai jóindulatának” adott kifejezést<sup>24</sup>.

A század végére tehát a református egyház a Máramaros-Ugocsa egyházmegyében is teljesen elhagyta ellenzéki szerepét. Krüzsely Bálint máramarosszigeti jogtanár egyházmegyei tanácsbírává választását követő székfoglaló beszédében, 1896-ban már úgy fogalmazott az egyház állammal való kapcsolatáról, hogy „*család és iskola, egyház és állam mint fényes láncszemek kapcsolódnak egymásba, külön-külön is szépek, jók és szükségesek, de összekapcsolódva szebbek, jobbak, erősebbek*”<sup>25</sup>.

Várady Gábor utóda, Szöllösy Antal 1894. március 29-én Técsőn elhangzott beszédében a református egyház legnagyobb kincsének az autonómiát, legnagyobb ellenségének pedig „a protestáns egyház ellen riadót fűvő” ultramontánokat és a klerikálisokat nevezte meg. Beszéde második részében az 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajos iránt róttá le kegyeletét. Kiemelte, hogy Kossuth vezérszerepet vitt az önálló Magyarország megteremtésébe, és egyházi téren is örök emléküvé tette a nevét az 1848. XX. törvénycikk megalkotásával<sup>26</sup>. Az egyházmegyei gyűlésen határozatot fogadtak el Kossuth halála és hamvainak hazaszállítása alkalmából. Két pontban határoztak:

sz. „*Egyházmegyei közgyűlésünk felújulván előtte, Kossuth Lajos édes magyar hazánk szabad fejlődésére, fokozatos erősbulésre és felvirágózásra a jövő századokba kiható nagyhorderejű működésének emlékezete, közhelyességgel fogadja el ez indítványt, az elhunyt nagy hazafi iránt érzett részvételének és mély fájdalomának jegyzőkönyvben is kifejezést ad.*”

„Esperes hivatkozva püspök által intézett megkeresésre, hogy az egész magyar nemzetet sújtó gyászban úgy is vegyen részt, hogy az április 1-ig húzzák meg a harangokat, temetés kapcsán pedig gyászbeszédüket Kossuth Lajosról tartsák. Következő vasárnap pedig gyászistentiszteletet tartsanak.”<sup>27</sup>

Láthatjuk tehát, hogy a politikai helyzet alakulása miatt ellenzéki szerepét elhagyó egyház számára ezt követően is Kossuth egyet jelentett a protestáns hazafisággal. 1871-ben Várady Gábor gondnokká avatását követő lakomán Lajos nap alkalmából fennállva éltették az egybegyűltek az emigrációban élő forradalmárt<sup>28</sup>. Ha megvizsgáljuk közelebbről, elmondhatjuk, hogy a

<sup>24</sup> KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1891.

<sup>25</sup> KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaiújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1896.

<sup>26</sup> KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1891.

<sup>27</sup> KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1894.

<sup>28</sup> KRLM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1888.

református egyház a korszak magyar vallása volt. Híveinek 98 %-a magyar anyanyelvű volt.<sup>29</sup> A református oktatást is nagyban meghatározta e magyar gondolkodás, ugyanis az alapja, a hitbéli nevelés mellett az ún. nemzetnevelés vagy magyar nevelés volt, melynek lényege egyfajta keresztyén, hazafias világgép kialakítása volt a diákokban<sup>30</sup>. Elmondhatjuk tehát azt, hogy a református egyház különös figyelmet fordított iskoláira és a hazafias szellemben való nevelésre. Ez a nevelési módszer az állam számára is kedvező volt, tekintettel a kor magyarosító politikájára. Ennek lényegét Krüzsely Bálint a már fentebb említett székfoglaló beszédében fogalmazta meg 1896-ban. Fő céljaként az iskolák javítását, és a népnevelés tökéletesítését tűzte ki. Úgy vélte, hogy az iskolák javítása elengedhetetlen ahhoz, hogy hazafias magyar kálvinista családok legyenek<sup>31</sup>. Az egyházmegyei gyűléseken a század utolsó évtizedeiben egyre gyakoribbak voltak a hazafias tartalmú beszédek. Várady Gábor 1888. április 14-én, Nagyszőlösön következőképpen fogalmazott: „*Alig van ugyanis pont az országban, melyben égetőbb szükség volna arra, hogy az egyházmegye és az egyházközségek és a hívek nagyobb anyagi erővel rendelkezzenek, mint szükség van erre itt a Keleti Kárpátok tövében. Itt protestáns egyházunk nem csupán vallásnak, közérkölcsiségnek és közművelődésnek az öre, védője, terjesztője, hanem öre, védője, terjesztője egyszersmind magyar nemzetiségünknek és éppen itt, ezen a legfontosabb végponton egyházi községeink, híveink anyagi hiányok miatt nem fordíthatnak annyit népnevelés felvirágoztatására vallási érdekek, és közművelődés előmozdítására*”.<sup>32</sup>

Az országos millenniumi rendezvénysorozat keretében, az egyházmegyében 1896. október 15-én istentiszteletet és ezt követően díszülést tartottak Nagyszőlösön a református templomban. A díszülésen Várady Gábor mondott beszédet, melyben összefoglalta Magyarország történetét, és hazaszeretetre buzdította a híveket. Biki Ferenc egyházmegyei jegyző beszédében hangsúlyozta, hogy a református egyház Máramaros és Ugocsa vármegyékben évszázadok óta a magyarságnak fenntartója és terjesztője, s mint ily fontos missziót teljesítő tényező, kétszeresen jogosult arra, hogy

<sup>29</sup>Gergely András szerk.: *Magyarország története a 19. században*. Osiris kiadó, Budapest. 2005.

<sup>30</sup>Kovács Kálmán Árpád: *Egység nemzeti nevelés vagy keresztyén-hazafias nevelés? Az állami oktatáspolitikai és a református felekezeti öntudat viszonya a századforduló évtizedeiben*. In: Garaczi Imre (szerk.): *Nemzeti Integráció, Autonómia és Szakrális Múlt a Kárpát-medencében*. Budapest. 2015.

<sup>31</sup>KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszajlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1896.

<sup>32</sup>KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlösön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1891.

díszüléssel emlékezzen meg a honfoglalásról<sup>33</sup>. A millennium megünneplését több gyülekezet iskolája államnak való átengedéssel tartotta meg. Érdekes, hogy a millennium alkalmából a szomszédos beregi egyházmegyében 1000 fát ültettek el a gyülekezetekben, addig az általam vizsgált egyházmegyében ilyen vagy ehhez hasonló dolgokkal nem találkoztam<sup>34</sup>. A magyar nemzeti tudat mellett természetesen ugyanolyan fontos helyet kapott a református öntudat kifejezése is. A háború által okozott gazdasági és társadalmi válság ellenére is megtartották 1917 októberében a reformáció 400. évfordulójára megrendezett ünnepséget. 1917. március 27-én, Nagyszőlősön határozatot hoztak, hogy az ünnepi istentiszteletet Máramarosszigeten tartják meg, azt követően pedig díszülést tartanak. Valamint az egyházi beszédre 60 korona pályadíjat tűztek ki. A díszülésen elhatározták, hogy minden szinten a háború mihamarabbi befejezését, és a béke propagálásáért kell cselekednie a református egyháznak. Erről határozatot fogadott el a közgyűlés, amelyet a konvent elé terjesztett fel<sup>35</sup>.

1898-ban György Endre egyházmegyei gondnok székfoglaló beszédében szintén a református egyház magyar hazafias szellemét emelte ki: *„Jelen helyzetben kell teljes erőnket kifejteni, pozícionkat erősíteni. ...A mi egyházunk tisztán, kizárólag magyar... Mi magyar egyház vagyunk, a mi érdekünk, a mi célunk mindig teljesen ugyanaz a szabad magyar haza érdekeivel, végcéljaival”*<sup>36</sup>. A református egyház tehát ezekben az etnikailag sokszínű vármegyékben különös hangsúlyt fektetett magyar identitásának kifejezésére, hiszen ahol református gyülekezet volt, ott a magyar etnikum is jelen volt. A missziói ébredést követően az egyházmegye figyelme az idegen nemzetiségek, ruszinok és románok között szórványban élő magyar reformátusokra irányult. Az egyházmegye részére kiadott államsegély nagyobb részét rendszerint az ilyen vegyes lakosságú községekben működő gyülekezetek, valamint a szórványterületen missziós feladatot betöltő lelkészek kapták. Az államsegély fontos és biztos anyagi forrást jelentett az egyházmegye számára. Országos viszonylatban is a református egyház volt az államsegély legfőbb kedvezményezettje. Ez a református egyház az állammal való szorosabb

<sup>33</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1895.

<sup>34</sup> KRLM: *Beregi Egyházmegye Beregszászon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1896

<sup>35</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1917.

<sup>36</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1898.

kapcsolatát eredményezte, de a segély elosztása kapcsán előfordult, hogy nézeteltérés alakult ki Máramaros Ugocsa Egyházmegye és a Tiszántúli Egyházkerület között. 1876-ban Szentpály István egyházmegyei világi tanácsbíró, Ugocsa megye alispánja fordult beadvánnyal az egyházkerület vezetéséhez. Nehezményezte, hogy a debreceni főiskola a kerület államsegélyének egyharmadát magának adja, valamint egy állandó tervezetet hozott létre e célból, amelyet épp egy főiskolai tanárra bízta. Kifejtette, hogy az államsegély eredeti célja a szegény egyházak és belhivatalnokok segélyezése. Kiemelte, hogy Máramaros-Ugocsában már 4 egyház szűnt meg az elmúlt évtizedekben az anyagi helyzet miatt. Ennek szemléltetésére megemlítette egy lelkész helyzetét, akinek nem volt semmi ruhája, csak amit 3 különböző természetű embertől kapott, és egyiknek a ruhája sem volt rá jó. Javasolta, hogy az államsegély egyharmada az egyházmegyék nyugdíj- és gyámintézetei között osztassanak ki, kétharmad részét pedig állandóan olyan gyülekezetek, lelkészek és tanítók kapják, akiknek folyamatosan segélyre van szükségük. Továbbá e kétharmad részből évente 2000 forintot az építkezésbe kezdő szegény gyülekezetek, illetve valamilyen csapást szenvedő belhivatalnokok kapjanak<sup>37</sup>. Beterjesztését fel sem olvasták az egyházkerületi gyűlésen, ami miatt 1877-ben újabb cikket jelentetett meg a Protestáns Egyházi és Iskolai lapban. Ebben kifejtette, hogy a debreceni főiskola feladatát és szükségait elismeri, ugyanakkor igazságtalannak tartotta az államsegély egyharmadának a főiskola javára való benntartását. Úgy vélte, hogy ezzel a közös teherviselés alól éppen azok a gazdag egyházak mentetnek fel, akik arra képesebbek. Akik a szegényebbek, s ezáltal az államsegélyre leginkább szükségesek, jogosan tiltakoznak. A kerületi közgyűlés a szöveg tartalma, „az egyházmegye hangja és modora” miatt megrovásban részesítette az esperest. Szentpály Tóth Sámuel egyházkerületi főjegyzővel polemizált a témában a lap hasábjain. A vita 1878-ban ért véget, amikor a kerületi közgyűlésen „meltányoltatott és elismertetett” a Máramaros-Ugocsa Egyházmegye szegénysége. Határozat született, amely kimondta, hogy az államsegélyből a lélekszám szerint nyert összeghez további 400 forintot folyósítanak évente ezentúl a szegénység enyhítésére.<sup>38</sup> Abban biztosak lehetünk, hogy ha nem lett volna ténylegesen ennyire rászorulva az egyházmegye a segélyre, akkor nem kerül sor erre a vitára.

<sup>37</sup> Szentpály István: *Felszólalás a tiszántúli reform. egyházkerületnek az államsegély kiosztása ügyében tett intézkedése ellen.* // Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1877.

<sup>38</sup> A Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1878.

A fent leírtakat összegezve elmondhatjuk, hogy a Máramaros-Ugocsa-i Egyházmegyében az állam – egyház viszonyának alakulását három tényező határozta meg:

Államsegély (kis létszámú ugocsa-i gyülekezetek elszegényedése miatt);

Magyar egyház jellege (a református egyház szórványban végzett missziója miatt);

Reformátusok felülreprezentáltsága a közigazgatásban.

Ezen három tényező befolyásolta tehát a református egyház politikai jellegét, amely a korszak utolsó éveiben is fontosnak tartotta autonómiáját. Ez az autonómia a lelkészek szegénysége miatt nem lehetett igazi autonómia, hiszen anyagilag nem volt független. A lelkészek anyagi függetlensége tulajdonképpen állami támogatással jött létre. Az állammal való szoros együttműködés az oktatás terén, valamint az a tény, hogy az egyházmegye vezetésében kormánypárti országgyűlési képviselők is voltak, némileg megkérdőjelezhető a protestáns önkormányzat tényleges működése Máramaros-Ugocsa-i Egyházmegyében.

Írásom végén az egyházmegyében és a helyi politikai életben fontos szerepet betöltő személyek életpályáját mutatom be. Ezek az emberek mind a vallás terén, mind pedig a politikában Máramaros és Ugocsa megyék meghatározó személyei voltak, akiknek sokat köszönhetett az itt élő magyar reformátusság.

A tárgyalt időszak első felében fontos szerepet töltött be a Máramaros-Ugocsa-i Egyházmegyében az egykori '48-as szabadságharcos, **Lator Gábor**, aki a protestáns ellenzéki képviselőjeként sokat tett a református egyházért a világsi fegyverletételt követő zűrzavaros években. Lator 1824. április 21-én született az ugocsa-i Szőlősvégárdó községben<sup>39</sup>, Lator Imre és Balogh Júlia gyermekeként. A tiszaháti Lator család viski származású, innen származott el Lator János, aki református lelkész volt Tekeházán és Gödényházán. Felesége a péterfalvai Futamoth Mária volt, férje halála után 8 gyermekével – 7 fiú és 1 leány – az özvegy Péterfalvára költözködött. Lator Gábor atyja, Imre itt született, s mint ügyvéd került a Perényi bárók uradalmába. Lator Gábor 21 évesen már ügyvéd lett, a jurátuséveket Pozsonyban töltötte, személyes ismerőse lett Wesselényi Miklósnak, „az árvízi hajós”-nak, ezáltal reformeszméi csak erősödtek. Az 1848-as események őt is hadba szólították, az erdélyi hadseregben katonáskodott, majd a dési

<sup>39</sup> Genealogy. Hozzáférés helye: <https://www.geni.com/people/G%C3%A1bor-Lator-de-Visk/6000000008484233602> Utolsó letöltés: 2020-11-05.

futás után Bereg, Ugocsa, Közép-Szolnok vármegyék védelmi bizottmányának hadi jegyzője lett. A világosi fegyverletétel után bujdokolva tért haza szüleihez<sup>40</sup>. Az Ugocsa megyei közéletben több tisztet is betöltött, 1860. december 19-én a megyei közgyűlés alispánná választotta. 1865–1868 között országgyűlési képviselő. Az egyházmegyében előbb a nagyszőlősi gyülekezet főgondnoka és 1860–1869 között az egyházmegye tanácsbírája és jegyzője. 1869. február 6-án hunyt el, Nagyszőlősön (özvegye Szentpály Joza) két kiskorú gyermekét, Gézát és Istvánt hátrahagyva.<sup>41</sup>

A Máramaros megye egyházi és politikai életében fontos szerepet betöltő személyek közé tartozott a huszti **Horváth Menyhért**. 1826-ban módos családban született Menyhért ügyvédi oklevelet szerzett, és hazatérve Husztra a helyi politikai élet meghatározó szereplője lett. 1851 februárjában Huszt város polgármesterévé választották. Az alkotmányos korszak küszöbén, 1860 decemberében főszolgabíróvá választották, az országgyűlés feloszlása után az egész vármegyei tisztikarral együtt lemondott, 1861-ben ismét az ügyvédi pályán helyezkedett el. 1869-ben megyei törvényszéki, 1870-ben pedig huszti királyi törvényszéki bíró lett. 1875-ben Ferenc József huszti királyi járásbíróvá nevezte ki. Egész pályáját a szegény emberek felkarolása jellemezte. A huszti református gyülekezetnek 31 éven át volt a gondnoka. Gondnoksága idején a huszti gyülekezet anyagi ügyei a leginkább rendezettek voltak. 1880-tól haláláig egyházmegyei tanácsbíró, valamint az egyházmegyei gyám- és közpénztár bizottsági tagja. 1895. május 1.-én hunyt el Huszton<sup>42</sup>.

Az egyházmegye vezetésében csaknem 22 éven keresztül **Várady Gábor** látta el a gondnoki teendőket. Várady (Borbély) Gábor 1820. november 11-én született Máramarosszigeten Várady Ádám vármegyei főjegyző és Lövey Jozefa harmadik gyermekeként. Középkolai tanulmányai befejezéséig a szülői háznál nevelkedett, ami nagy hatással volt későbbi pályájára, hiszen szülői házánál gyakran fordultak meg a vármegye előkelőségei, és számos közéleti kérdést vitattak meg, ami a fiatal Gábor érdeklődését is felkeltette.

<sup>40</sup> Józán Lajos: *48/49-es honvédtisztjeink a családtörténet tükrében.* // Kárpátalja hetilap.2009. 426 sz. Hozzáférés helye: <https://karpataljalap.net/2009/03/13/4849-es-honvedtiszteink-csaladortenet-tukreben> Utolsó letöltés: 2020-11-05.

<sup>41</sup> Digitális képarcívum, Országos Széchényi Könyvtár. Hozzáférés helye: [https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/normal.phtml?kep=/049500/049510/237-320\\_pix\\_oldal\\_10\\_kep\\_0001.jpg&id=49510](https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/normal.phtml?kep=/049500/049510/237-320_pix_oldal_10_kep_0001.jpg&id=49510). Utolsó letöltés: 2020-11-05.

<sup>42</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* 1895.

Jogi tanulmányait Eperjesen végezte, ahol Csupkay András jogprofesszornak volt a tanítványa. 1837-ben, mielőtt abszolváltna volna, apja kérésére hazatért Szigetre, bekerült a magyar testőrségbe, majd 1839-ben belépett a Wasa gyalogezredbe és 1840-ben kinevezték királyi testőrnek. Ennek köszönhetően részt vett az 1843-44-es országgyűlés megnyitásán, ahol annyira megtetszett neki a politikai pálya, hogy 1848-ban kilépett a testőrségből, és hazatért Máramaroszigetre, letette az ügyvédi vizsgát és a vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett<sup>43</sup>. Életének e szakaszáról a „Hulló levelek” című emlékiratában számolt be, többek között a Görgey Artúrhoz, Klapka Györgyhez és a magyar szabadságharc többi nagy alakjához fűződő barátságáról.

Az 1848-as események megindulásakor Várady Gábor az elsők között volt a vármegyében, akik kardot fogtak. Szerepét a szabadságharcban mint nemzetőri százados kezdte meg, megszervezve a Máramaros vármegyei nemzetőr századokat. Ezt követően Máramarosban toborzott honvéd csapatokat. Ezalatt felkérték a szabolcsi szabadsapat parancsnokának. E csapat élén azután Katona Mihály erdélyi hadtestéhez csatlakozott; a budfalvi, majd a dragomérfalvi előőrségi parancsnokságot vette át; 1849 februárjában pedig Rapaics alezredes megbízásából a máramarosi önkéntes nemzetőrségi zászlóaljat alakította meg, amely utóbb a 105. honvéd-zászlóalj lett. A háború végén, a zsigódi Wesselényi kastély nagytermében megtartott haditanácson Várady kijelentette, hogy nem hajlandó letenni a fegyvert, mert a becsület azt parancsolja, hogy megküzdjenek. Mivel a haditanács ezt elutasította, zászlóaljának élén visszatért Máramarosba. Az ágyúit még útközben a Szamosba dobatta, csak a zászlókat hozta haza, amelyeket a református líceumban helyeztek el. Ezt követően nem sokáig tartózkodott a vármegyében, mivel neki is menekülnie kezdett, s 1847-ben feleségül vett nejével, Hegedüs Krisztinával előbb apósánál Nyitra megyében bujkált, innen Bécsbe menekült, ahol két hónapig tartózkodott, várva az alkalomra, hogy külföldre menekülhessen. Az alkalom eljött, álruhában egy természetrajz gyűjtemény követségi titkár vadászának kiadva magát sikerült Stuttgartba jutnia. Württembergben a hohenheimi gazdasági intézetbe iratkozott be. Később feleségével – aki utána ment – Stuttgart közelében Cannstattban telepedett meg. Itt kieszközölte a kegyelmet és az engedélyt a visszatérésre. Megyéjébe érkezve, ügyvédi irodát nyitott és tevékeny részt vett a társadalmi mozgalmakban. 1860-ban másodalispán lett, 1861-ben pedig a técsői kerület

<sup>43</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramaroszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1907.

országgyűlési képviselőnek választotta. Ekkor a Határozati Párt tagja volt. Ezzel párhuzamosan, 1862-ben egyházmegyei főjegyzőnek választották meg. 1865 tavaszán Szilágyi Istvánnal megalapította a *Máramaros* című hetilapot, melynek 42 éven keresztül munkatársa, majd főszerkesztője volt. Az országgyűlés feloszlatása után ismét átvette mint másodispán a törvényszéki elnökséget és ismét ügyvédséggel foglalkozott. A técsői kerület 1865-ben ismét megválasztotta. A kerületet harmincegy évig képviselte; a képviselőháznak alelnöke is volt egy időben. Tisza Kálmán csoportjának tagjaként 1865-től balközép párti, 1875-től szabadelvű párti képviselő. Mint képviselőnek, úgy ellenzéki, majd később kormánypárti korában nagy tekintélye volt. 1871 áprilisában a Tiszaújlakon tartott egyházmegyei gyűlésen Máramaros-Ugocsa egyházmegye gondnokává választották<sup>44</sup>. A politikai pályától 1892-ben vonult vissza. Elnöke volt a múzeumegyesületnek, a Máramaros megyei honvéd-egyesületnek, és felügyelője volt a máramarosszigeti líceumnak. Elnöklete alatt megalakult Máramarosszigeten a kisededóv-intézet és a jótékonyági nő-egyesület. Felszólalt az 1859-es huszti tiltakozó közgyűlésen, részt vett 1890-ben Debrecenben a királyfogadási ünnepségen. 1906-ban 86. születésnapja után egy nappal Máramarosszigeten hunyt el.

Váradyhoz hasonlóan sikeres politikai és egyházi pályát futott be a huszti származású **György Endre**, aki 1848. március 18-án született Huszton György József orvos és Lator Borbála harmadik gyermekeként. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, azután a jogot Debrecenben és a pesti egyetemen végezte, ahol 1869-ben a statisztikai tanfolyamot is hallgatta. Többször tett tanulmányutat Nagy-Britanniában, Oroszországban és más európai államban<sup>45</sup>. 1878-1887 között a halmi, majd 1887-1890 között a munkácsi választókerület szabadelvű párti országgyűlési képviselője volt. Báró Fejérváry Géza kormányában földművelésügyi miniszter (1905. jún. 18. –1905. okt. 18.). Az MTA Nemzetgazdasági Bizottsága előadója (1877–1878). A Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye, a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Konvent állandó tagja. Előbbiben 1898-tól gondnoki tisztelet is betöltött. Mind tanácsbírósa és mind gondnoksága idején kiemelt figyelmet fordított a szerényebb anyagi helyzetben lévő ugocsai gyülekezetek támogatására. Évenként adakozott az iskoláiknak, valamint

<sup>44</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1898.

<sup>45</sup> Névpont. György Endre. Hozzáférés helye: <https://www.nevpont.hu/palyakep/gyorgy-endre-91665>  
Utolsó letöltés: 2020-11-10.

az építkező gyülekezet számára is. Tiszapéterfalván kastélyt is építtetett, amelyet nyári lakként használt, amelyben napjainkban képtár működik.

Képviselői és egyházi pályája mellett hitel-, szociál- és közlekedéspolitikai kérdésekkel foglalkozott. Különösen értékesek a kortárs Angliáról, az angol politikusokat, az angol gazdaságot, bankrendszert és szociálpolitikát bemutató népszerű dolgozatai. Országgyűlési képviselőként, a képviselőházban elsősorban közlekedési kérdések tárgyalásában vett részt. A *Huszdik Század* című folyóirat külső munkatársaként a magyarországi nemzetiségűkről, a moldvai csángókról és a zsidóságról jelentek meg tanulmányai. György Endre 1927. január 15-én hunyt el Budapesten.

Az egyházmegye vezetésében az évszázad utolsó évtizedében, elsősorban a máramarosi részeken tevékeny részt vállalt Erdő Imre, aki 1853. október 18-án született Técsőn. Apja, Bálint Técső város főbírája volt. A gimnáziumi tanulmányait Máramarosszigeten végezte, a jogi tanulmányait Eperjesen. Az ügyvédi vizsgát letéve, 1877-ben ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. 1878-ban házasodott, a református gyülekezetnek a presbitere, a városnak pedig ügyésze és képviselőtestületének tagja volt. 1881-től a megye főügyésze, a Máramaros-Ugocsa egyházmegye ügyésze, majd 1893-tól világi tanácsbírája volt egészen haláláig. 1899-ben sikeresen nyerte meg a helyi közbirtokosságnak a magyar kincstárral több éven át folytatott erdőleelő elkülönítési perét. A sok éjjeli munka tönkretette a látását, az állandó munka pedig az egészségét, s így 48 évesen, 1902-ben hunyt el<sup>46</sup>.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a politikai protestantizmus számos értelmezési variánsa közül a református egyházban szerepet vállaló világi személyek hatása volt a legmeghatározóbb a Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegyében. A magyar reformátusság legfontosabb integráló tényezője a század közepétől a politika volt. Ezt láthattuk a fentebb már leírt gondnoki beszédekben. Az 1848–1918 közötti időszakban, de különösen a kiegyezést követően, Máramarosban és Ugocsában is a református egyház céljai megfeleltek a kor államnemzeti céljaival, a nemzeti érdek, azonosult a magyar államérdekkel. Még ebben a két nemzetiségek által nagy arányban lakott vármegyében is a helyi református közvélemény egy része a nemzetiségi és a klerikális (ultramontán) veszély közül az utóbbit tartotta veszélyesebbnek (lásd fentebb Szöllősy Antal 1894-es beszéde). Ez többek között annak tudható be, hogy a református egyházban élt egynyelvi

<sup>46</sup> KRLM: *Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. 1903.

nacionalizmust meghaladó magyar hazafiságeszmény, amely kiterjeszhető a nemzeti öntudattal rendelkező magyarországi etnikumokra is.<sup>47</sup> Mint ez később kiderült, ezt az eszményt nem vagy csak részben vették át a nemzetiségek, aminek eredményeként felbomlott a történelmi Magyarország és ezzel együtt a történelmi Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye is.

---

<sup>47</sup> Kovács Kálmán Árpád: *A politikai protestantizmus mint interakció a századfordulón.* // Egyháztörténeti Szemle XVII/4. 2016